COMUNICAREA ÎN ȘI DESPRE SATUL ROMÂNESC ÎN CONTEXTUL CONTAGIUNII CULTURALE EUROPENE

Georgian Tudor*

Abstract: *Communication in and about the Romanian village in the context of the European cultural contagion*¹. The world of the Romanian village is undergoing a genuine cultural mutation. This phenomenon is the effect of two major causes, whose influence will be emphasized in this study. A first cause would be the people's direct access to the knowledge of the Western world. After the opening of the country's borders towards the EU members states, the young generation took the opportunity of travelling, studying and, most of all, of getting better paid jobs in the European countries, where some of them lived for a while, others settled down for a longer period, bought houses and integrated into the respective communities. Many of them, when back to the country due to various factors, bring with them, as something new and desirable, customs, principles, beliefs and, most of the time, they oppose the ancestral traditions and parental principles, considering them obsolete and outdated. A second cause of the phenomenon that takes the form of a cultural mutation within the Romanian village is the direct access to knowledge through web networks, where one can find an enormous amount of unfiletered information. This component of modern culture has an extremely aggressive impact on the youngest generations. Out of convenience, most of those who access the information that penetrates the rural world via the internet do not check its sources, the solidity of certain arguments or the validity of certain principles and concepts. Thus, by imitation – asin the case of those who have direct contact with the Western world, or by ignorance – asit happens with those who get

* Priest, PhD Candidate, Faculty of Orthodox Theology at „1 Decembrie 1918” University, Alba Iulia, Romania.

¹ Studiu redactat sub îndrumarea Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Florea, care și-a dat acordul pentru publicare.

information from the internet in a nonselective manner, one gets to cultural contagion. Most of the time, such mutations only have one basis: „that's how it is abroad”, that is in the West, which should be enough to consider that it is „better” and „desirable” for our country, too. Traditional villages were not socially, culturally and spiritually prepared for the important step represented by the opening of the borders in the wake of the 1989 events. The Romanians who go to work abroad should be able to be „mission opportunities” for the traditional village, by communication and communion with the population that remained in the country. However, the migration to „better places” results in population decline and, through information emancipation, villagers „modernize”, while communication and communion become progressively diluted, to the point of getting obsolete.

Keywords: *communication, communion, culture, village, spirituality, traditional.*

1. Premise

Încă din începutul acestui studiu anunțăm că obiectivul nostru nu este acela de a dezvălui toate aspectele pe care le presupune un asemenea demers care să aibă sub analiză o temă atât de generoasă, conștientizând că unele teze enunțate aici pot fi tratate din perspectivă sociologică, antropologică sau teologică.

Dorim să dăm curs îndemnului patriarhal, rostit cu ocazia deschiderii Conferinței Naționale intitulată: *Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească*: „Să ne mobilizăm energic și responsabil întru salvarea satului românesc și a inestimabilului său patrimoniu, să unim rugăciunea cu acțiunea, solidaritatea și frățietatea cu voința de a ajuta în mod efectiv și eficient satul românesc”².

Experiențele pastoral-misionare în mijlocul comunității au scos la iveală faptul că societatea este tot mai interesată de problema migrației cu scopul de a descoperi un loc de muncă mai bine plătit decât cel din locurile natale. Așa am observat că plecarea unui număr mare de tineri în Occident are numeroase consecințe, una dintre ele fiind aceea a riscului ca satul românesc să se transforme fundamental, schimbând

² Iulian DUMITRAȘCU, „Patriarhul îndeamnă la mobilizare pentru salvarea satului românesc”, disponibil la: <https://basilica.ro/patriarhul-indeamna-la-mobilizare-pentru-salvarea-satului-romanesc/> (accesat în data de: 15.06.2019).

„felul de a fi” al românilor despre care vorbește Ernest Bernea, spunând:

„Satul românesc tradițional a fost microcosmosul material și spiritual care a constituit fundamentul existențial al națiunii [...]. Realitatea tradițională comunitară a definit și manifestat un mod propriu românesc de a fi, care e specific și general uman totodată”³.

Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române și-au manifestat îngrijorarea cu privire la transformarea satului românesc, la exodul populației. Preasfințitul Iustin, Episcopul Ortodox Român al Maramureșului și Sătmărlui, a trimis către credincioșii păstoriți o scrisoare în care spune:

„Ne întrebăm noi, păstori de suflete: oare cum să ne rugăm și cât să stăm în genunchi în fața Mântuitorului Iisus Hristos - Cel înviat din morți a treia zi - ca să învieze neamul nostru care se stinge pe zi ce trece?! Ați plecat de pe glia strămoșească atât de mulți (4 milioane), încât sunt satele pustii, școlile nu mai au copii, bisericile sunt goale și cimitirele părăsite”⁴.

Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, subliniază accentuarea crizei demografice: „Satul tradițional, în ultimii ani, este afectat de o gravă criză demografică: foarte mulți români au plecat în străinătate unde lucrează mai mult pentru dezvoltarea altor țări decât pentru patria de origine, România”⁵.

Noi înșine am încercat să aflăm dacă fenomenul migrației forței de muncă are vreun echivalent în istoria poporului nostru.

2. Migrația – repere mai vechi sau mai noi

Mai întâi ne-am gândit la transhumanță, dar oierii nu căutau decât locuri bune de pășunat, care nu aduceau cu sine întotdeauna și o viață

³ Ernest BERNEA, *Civilizația română satească*, București, Edit. Vremea, 2006, p. 164.

⁴ Iustin HODEA, *Învierea lui Hristos restaurarea, înnoirea și luminarea lumii. Pastorală la Învierea Domnului - 2019*, disponibil la: <https://basilica.ro/wp-content/uploads/2019/04/Pastoral-la-Invierea-Domnului-2019.pdf>. (accesat în data de: 11.06.2019).

⁵ *Cuvântul Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, la deschiderea lucrărilor Conferinței pastoral-misionare semestrială de primăvară a clerului din Arhiepiscopia Bucureștilor, Aula Magna „Teoctist Patriarhul” din Palatul Patriarhiei, București, 13-14 mai 2019, apud Iulian DUMITRAȘCU, „Satul românesc trebuie ajutat mai mult de către locuitorii orașelor – Patriarhul României”, disponibil la: <https://basilica.ro/satul-romanesc-trebuie-ajutat-mai-mult-de-catre-locuitorii-oraselor-patriarhul-romaniei/> (accesat în data de: 11.06. 2019).*

comodă. Sociologic și antropologic, fenomenul transhumanței are nuanțe cu totul diferite de migrația contemporană, are un alt tipar, fiind temporar și ciclic.

În demersul nostru de cercetare am întâlnit un fenomen similar celui contemporan. Ilie Bădescu semnează articolul: „Chestiunea rurală ca problemă fundamentală a satelor”, în care vorbește despre dorința sătenilor de a ajuta material familia cu orice preț. Cercetătorul române chivalează emigrarea românilor în țările occidentale cu „navetismul socialist”, care era o adevărată „rentă a foamei”⁶, cum o numea sociologul rus Chayonov.

Despre acești țărani, care fac naveta la oraș, vorbește și Marin Preda într-un interviu⁷ din 1973, republicat⁸ într-o ediție recentă a romanului „Moromeții”. Prozatorul dezaprobă pe țăranii care nu mai muncesc pământul și care chiar desconsideră ocupația de bază a străbunilor: „...nu îi putem înțelege pe cei care stau cu mâinile în șolduri, în pragul caselor lor țărănești, se uită la noi și râd, când venim să le culegem porumbul. Cine suntăștia care râd? Din ce trăiesc?”⁹.

Cunoscând foarte bine contextul socio-politic, scriitorul este retoric și nu întârzie foarte mult cu răspunsul la aceste întrebări, dovadă că făcuse o radiografie atentă a noului sistem. El realizează o adevărată frescă socială a momentului, descriind noua viață a țăranului, devenit proletar: „Sunt oameni care lucrează și își câștigă existența tot pe seama orașului, undeva pe un șantier sau într-un combinat. Se întorc sâmbătă dimineața acasă, în sânul familiei...”¹⁰.

⁶ Ilie BĂDESCU, Ozana CUCU-OANCEA, Gheorghe ȘIȘEȘTEAN, *Tratat de sociologie rurală*, București, Edit. Mica Valahia, 2011, p. 14: „Existau cazuri în care, pentru membrii gospodăriei, pentru țărani, nu exista pământ disponibil și nici forme alternative de câștigare a veniturilor. Pentru a face această forță de muncă nefolosită una productivă, țăranii erau dispuși să plătească costuri foarte mari drept contribuție la subzistența familiei. Chayonov numește aceste costuri rente ale foamei. Este cea dintâi verigă ruptă de către satul secolului al XX-lea postbelic, în care, pentru prima dată, s-au adoptat alte două mecanisme de răspuns la inerția rentelor foamei și anume: navetismul socialist și emigrația temporară sau alternativă de după 1990 (emigrarea sezonieră a tineretului rural spre piețe ale forței de muncă din tot arealul Occidental, în special în Spania și Italia)”.

⁷ Florin MUGUR, *Convorbiri cu Marin Preda*, București, Edit. Albatros, 1973.

⁸ Marin PREDA, *Moromeții*, Vol. 2, București, Edit. Jurnalul Național, 2009.

⁹ *Ibidem*, p. 526.

¹⁰ *Ibidem*, p. 527.

Despre țăranul contemporan, Camelia Burghelă afirmă în conferința de lansare a lucrării sale *Satele sălăjene și poveștile lor*¹¹ că se schimbă fundamental – devine european „peste noapte”. Etnologa consideră că țăranul român a descoperit o nouă lume și o adaptează la lumea lui. Mersul în blugi la biserică și nu în costum popular, schimbarea frânghiei cu care se trăgea clopotul cu un sistem electronic nu sunt surprinzătoare pentru cercetătoare, dar înlocuirea mușcatelor din ghivece cu sparanghel pare total neașteptată, așa cum se poate deduce din paragraful următor:

„Țăranul român nu mai merge îmbrăcat în costum popular la biserică, duminică, ci de multe ori merge în blugi. Clopotul, care avea o semnificație specială atunci când se trăgea de frânghie, nu se mai trage – acum apăsăm un buton. Totul este electric. Mai mult, am fost în sate sălăjene în care mușcatele au fost înlocuite de sparanghel, pur și simplu pentru că oamenii de acolo lucrau în Germania la cultivarea sparanghelului și l-au adus acasă pe post de plantă decorativă”¹².

3. Diaspora - etichete și folclor urban

O analiză a presei locale ne ajută să descoperim că în conștiința comună „noutățile” celor ce lucrează ori chiar s-au stabilit în diaspora sunt sancționate fie ca snobism, fie ca subcultură. O publicație online vorbește despre o „piscină de fițe” la care diaspora își petrece timpul „pentru că de aceea a muncit”¹³ doar ca o remarcă cu un ușor iz ironic, dar comentariile „românilor din țară” sunt mult mai directe.

Îndepărtarea de vatra satului a unor tineri este asociată adesea cu o

¹¹ Camelia BURGHELE, *Satele sălăjene și poveștile lor. Vol. 1-4*, București, Edit. Etnologica, 2015.

¹² Alina POP, *Cum și-a pierdut țăranul român identitatea. Etnolog: „Am fost în sate în care mușcatele au fost înlocuite de sparanghel”*, în *Adevărul*, versiunea electronică a publicației din data de 25 februarie 2016, disponibil la: https://adevarul.ro/locale/zalau/cum-si-a-pierdut-taranul-roman-identitatea-etnolog-am-fost-sate-muscatele-fost-inlocuite-sparanghel1_56cf15355ab6550cb8337411/index.html (accesat în data de: 15.06.2019).

¹³ Articolul este publicat în data de 05-08-2015, fără dezvăluirea autorului, dar este asumat de redacție sub titlul: *O zi la o piscină de fițe, mai scumpă decât o vacanță la all inclusive*, disponibil la: <https://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/timp-liber/o-zi-la-o-piscina-de-fite-mai-scumpa-decat-o-vacanta-la-all-inclusive--217213943.html> (accesat în data de: 15.06.2019).

reticență la mesajul bătrânilor, cu o îndepărtare de tradiții și de spiritualitatea satului tradițional. De mai bine de jumătate de veac se întrevedea mersul lumii și se anticipa fenomenul contemporan al dislocării culturale și spirituale a tineretului. Iată cum vedea în 1972 mitropolitul Antonie Plămădeală fenomenul secularizării: „... secularizarea are mai multe șanse să ducă la secularism, decât delimitarea dintre sacru și secular. De aceea secularizarea e abordată de aceștia atât ca fenomen pozitiv în viața Bisericii, cât și ca element al crizei”¹⁴.

Pe website-ul *cititulnudoare.ro*, publicat de o echipă care „își propune să promoveze orice inițiativă care sprijină lectura, păstrarea și promovarea identității naționale și să pună la dispoziția românilor de pretutindeni informații corecte”¹⁵, cititorul descoperă părerea românilor „din țară” despre românii „de afară” într-un articol asumat de redacție:

„Mergând pe principiul că «lauda de sine...se plătește bine», românii întorși din diaspora, cheltuie banii în neștire, doar pentru a lăsa «telespectatorilor» impresia de belșug și realizare. Însă, cu toții știm cât de greu este să muncești printre străini...”¹⁶.

Deși cunoaște aceste efecte negative ale emigrației, Biserica Răsăriteană nu a părăsit pe credincioșii ei și i-a tratat cu respect atunci când aceștia mergeau în locuri străine, cu religii și credințe diferite. Această afirmație este întărită de mitropolitul Anastasie Yannoulatos astfel: „Poate să fie poziția ortodoxă critică față de alte religii ca sisteme și unități organice, însă față de oamenii care trăiesc în climatul altor religii și confesiuni, atitudinea este întotdeauna una de respect și de dragoste, potrivit exemplului lui Hristos”¹⁷.

Articolul *Ce obiceiuri aduc emigranții întorși acasă*¹⁸, asumat de redacția publicației *Adevărul.ro*, pe lângă formularea fals-enunțiativă și

¹⁴ Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură, în Sfânta Tradiție și în teologia contemporană. Teză de doctorat*, București, 1972, p. 149.

¹⁵ <https://www.cititulnudoare.ro/despre/> (accesat în data de: 16.06.2019).

¹⁶ <https://www.cititulnudoare.ro/afara-tantari-in-tara-bondari-fitele-romanilor-intorsi-din-diaspora/> (accesat în data de: 16.06.2019).

¹⁷ Anastasie YANNOULATOS, *Misiune pe urmele lui Hristos: studii teologice și omilii*, trad. Ștefan Toma, Sibiu, Edit. Andreiana, 2013, p. 225.

¹⁸ Redacția ziarului *Adevărul*, 30 august 2011, *Ce obiceiuri aduc emigranții întorși acasă*, disponibil la adresa: https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/ce-obiceiuri-aduc-emigrantii-intorsi-acasa-1_50ac93847c42d5a6638622f2/index.html (accesat în data de: 17.06. 2019).

tonul interogativ-ironic, se distinge prin două elemente: interviul lui Mădălin și analiza psihologului Cătălin Luca. Tânăruț interviuat are 29 de ani și este un fost muncitor în diaspora care s-a întors în țară cu intenția de a nu mai pleca, iar psihologul Cătălin Luca este prezentat ca autor de cărți de specialitate.

Mădălin, deși are cunoscuți care vorbesc „hibrid”, el nu „a uitat limba” și mărturisește că i-a fost greu să se readapteze în țară, din cauza atitudinii unor oameni cu care a interacționat când s-a întors: „M-a șocat o vânzătoare de la un supermarket care a țipat la mine să mă mut la altă casă [...] am vrut să iau un taxi, dar am fost refuzat pentru că era cursa prea scurtă. Astfel de întâmplări sunt greu de imaginat într-o țară civilizată”¹⁹.

La rândul său, psihologul Cătălin Luca creează un fel de portret comportamental al „muncitorului din diaspora”, care adoptă un limbaj „hibrid” sau devine mai critic, „numai în România vezi așa ceva”²⁰ devenind un clișeu lingvistic.

Însă, nu numai în România este „așa”, ci în tot Răsăritul, ba chiar și în tot Occidentul, dar societatea românească, prin excelență creștină, este sub semnul metamorfozei valorilor tradiționale, așa cum reiese din afirmația lui Oliver Clement: „În Europa răsăriteană, creștinii văd prăbușindu-se culturile pe care credința lor le inspirase mai mult sau mai puțin, o întreagă artă de a trăi împreună, pe care o distrug banul, individualismul, un hedonism adesea grosier”²¹.

Noi suntem convinși că migrația din motive materiale are și multe aspecte pozitive, chiar dacă unii sunt atrași doar de mirajul îmbogățirii rapide și revin în țară pentru a arăta celorlalți că au reușit. Credem că un motiv de îngrijorare îl reprezintă constatarea pe care o face Preasfințitul Iustin Hodea – România se află într-un moment crucial: „Satele îmbătrânesc și se pustiesc, bătrânii pleacă la Domnul și nu este cine să le ia locul. Dacă ritmul depopulării va fi în continuare la fel, în câteva decenii populația României se va înjumătăți, așa cum o prezintă în mod dramatic susținătorii acestui fenomen îngrijorător”²².

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ OLIVIER CLEMENT, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, trad. Mihai Maci, Sibiu, Edit. Deisis, 1997, p. 137.

²² IUSTIN HODEA, *Învierea lui Hristos restaurarea, înnoirea și luminarea lumii. Pastorală la*

4. Cum ne-a schimbat Europa? Ce spun statisticile?

În ce măsură contactul socio-cultural ne modifică existența și ne transformă treptat în alte identități culturale? Considerăm a fi o întrebare firească și presupunem că fenomenul are de-a face cu cât de conectat este omul la viața spirituală a toposului natal. În acest sens, suntem de acord cu afirmația mitropolitului Anastasie Yannoulatos:

„Credinciosul, trăind în Liturghie comuniunea cu Dumnezeu, sfințirea în adevăr, comuniunea sa cu Hristos, și prin Acesta, cu Tatăl, asumarea lui în Biserica trecutului, prezentului și viitorului, își lărgeste orizonturile gândirii și ale intereselor lui, dobândește puteri interioare pentru **continuarea unei Liturghii trăite în viața lui**. Adică, pentru promovarea înfrățirii profunde în lume, pentru crearea de punți între cele separate și eliminarea tuturor formelor de bariere culturale, lingvistice sau politice”²³.

Dorim să evidențiem faptul că, indiferent de cât de departe ar merge românii din satele tradiționale și oricât de neînțelese ar fi căile politicilor socio-culturale, continuitatea tradițiilor sădite în ființa fiilor neamului ar însemna o *Liturghie continuă*:

„Există un alt fel de liturghie («muncă a poporului»), datorită poporului, care îi este folositoare fiecărui credincios să o continue personal, după săvârșirea Liturghiei, în biserică. «O liturghie după Dumnezeuiasca Liturghie». Dumnezeuiasca Liturghie continuă cu fiecare dintre noi ca slujitor, în fața altarului tainic de piatră al realității, al obligațiilor zilnice”²⁴.

Această slujire liturgică a românilor plecați să muncească în diaspora ar fi ca o biserică vie în mijlocul celor în care aceștia merg, „o oportunitate de misiune”, cum afirma Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop și Mitropolit Nifon Mihăiță:

„Euharistia reprezintă forța misionară cea mai puternică a Bisericii noastre, căci ea ne invită la schimbare, la transfigurare și la înnoire după chipul

Învierea Domnului - 2019, disponibil la: <https://basilica.ro/wp-content/uploads/2019/04/Pastorala-la-Invierea-Domnului-2019.pdf>. (accesat în data de: 11.06.2019).

²³ Anastasie YANNOULATOS, *Misiune pe urmele lui Hristos: studii teologice și omilii*, p. 145.

²⁴ *Ibidem*.

Mântuitorului Iisus Hristos, pentru ca astfel transformați să mergem în lume cu acest ferment misionar, arvună a Împărăției Cerurilor și să fim oportuniști de misiune și convertire acolo unde trăim, locuim și activăm”²⁵.

Care ar fi metodele de a le insufla acestor oameni dorința de a se face ei înșiși purtători de cultură și tradiție, dar mai ales credință prin locurile unde merg? Românii nu erau pregătiți să facă acest pas din perspectivă duhovnicească. Dacă erau, am fi vorbit acum despre un impact major al spiritualității răsăritene asupra valorilor occidentale.

Politicile sociale cu privire la evoluția demografică a românilor nu au contrabalansat declinul din ultimele decenii provocat de emigrări. Baza de date a Comisiei Europene²⁶ facilitează realizarea unor analize susținute de cifre și putem observa evoluția demografică negativă a României începând din anul 1990.

Graficul este realizat pe baza datelor preluate din Eurostat. Din motive tehnice, un tabel cu datele complete nu poate fi prezentat aici. Menționăm că evoluția negativă a populației României se accentuează după aderarea acesteia la Uniunea Europeană, diferența dintre anii 2007 și 2008 fiind de 500 de mii de locuitori.

Afirmam mai sus că accesul la internet aduce în casele românilor foarte multă informație nefiltrată. Au românii acces la internet cum credeam noi? Iată ce găsim în statisticile Comisiei Europene²⁷:

²⁵ Nifon MIHĂIȚĂ, Teologie, cultură și dialog inter-religios în misiunea Bisericii, Târgoviște, Edit. Valahia University Press, 2014, p. 84.

²⁶ Pentru versiunea românească, disponibil la adresa: https://ec.europa.eu/info/statistics_ro (accesat în data de: 15.05.2019).

²⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy

nul	A	În România	Media EU
012	2	54	76
017	2	76	87

Cifrele prezentate în acest tabel reprezintă numărul de gospodării conectate la rețeaua de internet dintr-o sută. Observăm că în anul 2012 diferența între România și media europeană era de 22 de procente, iar în 2017 acest decalaj este de doar 11 procente.

5. Concluzii

Influențele statelor membre ale Uniunii Europene apar ca o evoluție firească a culturilor aflate în contact. Ceea ce am descoperit noi în urma acestui studiu este faptul că adesea, din dorința de a epata sau doar din snobism, românii care sunt influențați de aceste culturi europene determină pe conaționali să devină reticenți la schimbare sau chiar critici agresivi ai celor care o produc.

Am observat formarea a două tabere care sunt antrenate în această luptă a schimbării: cei „de-afară” și cei „din țară”, dar nu toți cei din diaspora aderă la tabăra celor „de-afară”.

Spiritualitatea satului românesc rămâne sub semnul schimbărilor, chiar dacă nu putem estima în ce măsură ea este adusă de fii satului plecați să muncească peste hotare.

Referințe bibliografice:

1. BĂDESCU, Ilie, CUCU-OANCEA, Ozana, ȘIȘEȘTEAN, Gheorghe, *Tratat de sociologie rurală*, București, Edit. Mica Valahia, 2011;
2. BERNEA, Ernest, *Civilizația română sătască*, București, Edit. Vreamea, 2006;
3. BURGHELE, Camelia, *Satele sălăjene și poveștile lor. Vol. 1-4*, București, Edit. Etnologica, 2015;
4. CLEMENT, Olivier, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, trad. Mihai Maci, Sibiu, Edit. Deisis, 1997;

_and_society_statistics_-_households_and_individuals/ro#Accesul_la_internet (accesat în data de: 15.05.2019).

5. DUMITRAȘCU, Iulian, „Patriarhul îndeamnă la mobilizare pentru salvarea satului românesc”, disponibil la: <https://basilica.ro/patriarhul-indeamna-la-mobilizare-pentru-salvarea-satului-romanesc/> (accesat la: 15.06.2019);
6. DUMITRAȘCU, Iulian, „Satul românesc trebuie ajutat mai mult de către locuitorii orașelor – Patriarhul României”, disponibil la: <https://basilica.ro/satul-romanesc-trebuie-ajutat-mai-mult-de-catre-locuitorii-oraselor-patriarhul-romaniei/> (accesat în data de: 11.06.2019);
7. HODEA, Iustin, *Învierea lui Hristos restaurarea, înnoirea și luminarea lumii. Pastorală la Învierea Domnului - 2019*, disponibil la: <https://basilica.ro/wp-content/uploads/2019/04/Pastorală-la-Învierea-Domnului-2019.pdf>. (accesat în data de: 11.06.2019);
8. MIHĂIȚĂ, Nifon, *Teologie, cultură și dialog inter-religios în misiunea Bisericii*, Târgoviște, Edit. Valahia University Press, 2014;
9. MUGUR, Florin, *Convorbiri cu Marin Preda*, București, Edit. Albatros, 1973;
10. PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură, în Sfânta Tradiție și în teologia contemporană. Teză de doctorat*, București, 1972;
11. POP, Alina, *Cum și-a pierdut țăranul român identitatea. Etnolog: „Am fost în sate în care mușcatele au fost înlocuite de sparanghel”*, în *Adevărul*, versiunea electronică a publicației din data de 25 februarie 2016, disponibil la: https://adevarul.ro/locale/zalau/cum-si-a-pierdut-taranul-roman-identitatea-etnolog-am-fost-sate-muscatele-fost-inlocuite-sparanghel-1_56cf15355ab6550cb8337411/index.html (accesat în data de: 15.06.2019);
12. PEDA, Marin, *Moromeții*, Vol. 2, București, Edit. Jurnalul Național, 2009;
13. YANNOULATOS, Anastasie, *Misiune pe urmele lui Hristos: studii teologice și omilii*, trad. Ștefan Toma, Sibiu, Edit. Andreiana, 2013;
14. https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/ce-obiceiuri-aduc-emigranti-intorsi-acasa-1_50ac93847c42d5a6638622f2/index.html (accesat în data de: 17.06.2019);
15. https://ec.europa.eu/info/statistics_ro (accesat în data de: 15.05.2019);
16. <https://www.cititulnudoare.ro/afara-tantari-in-tara-bondari-fitele-romanilor-intorsi-din-diaspora/> (accesat în data de: 16.06.2019);
17. <https://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/timp-liber/o-zi-la-o-piscina-de-fite-mai-scumpa-decat-o-vacanta-la-all-inclusive--217213943.html> (accesat în data de: 15.06.2019).